

PÁSKÁNDI GÉZA: AZ EB OLYKOR EMELI LÁBÁT

Páskándi Géza legutóbbi, egyben második kötete hét év, 1964—70-es időszak drámatermését foglalja magában. A kötet két nagyobb egységre oszlik, melyek *Párbeszéd*ek, illetve *Színjátékok* címet viselnek.

A *Párbeszéd*ek, amint azt a szerző rövid ajánlásában is olvashatjuk, tulajdonképpen *párbeszéd*es novellák. A megjelölést azért is szerencsésnek tartjuk, mert a módszert, amit megalkotásukban Páskándi alkalmaz, általában is jellemzőnek érezzük drámaépítési metódusára. A szerző még egy megjelölésére kell kiindulásképpen felfigyelnünk: „*Az a fajta színház, amelyet én szeretnék, nem abszurd, sokkal inkább abszurdoid*”, idézzük ismét a bevezetőt. Ha az abszurdoid megjelölést nem kategóriaként fogjuk fel, hanem árnyalatnyi, mondhatnánk „költői” megkülönböztetésként, mely elhatárol az abszurd drámától, abszurd színházról, a Páskándi-dráma elemzésében definíció értékű lehet.

Páskándi valóban nem ír tiszta abszurd drámát. Darabjaiban szerencsésen vagy kevésbé szerencsésen keveredik az abszurd elem más természetű drámaelemmel és — amit legfontosabbnak szeretnénk kihangsúlyozni — sajátos, értékes Páskándi-invenciókkal.

A kötet — épp ezt próbáljuk a későbbiekben bizonyítani — felület jelez a formai, tartalmi utánérzések, illetve az öntörvényű Páskándi-dráma kialakulásának folyamatában.

A *Párbeszéd*ek darabjai épphogy kimerítik az egyfelvonásos terjedelmi kritériumát, némelyiket csak jelenetnek nevezhetnénk. Mint ilyen, anyaguk az *ötlet*, sikerültségük foka az *ötlet* kibontakoztatásának, csattanós lezárásának minőségétől függ. Az *ötlet* Páskándi Géza erőssége, s ez rövid darabjainak kétségkívül előnyére válik. A *Haljon meg bután* feszültsége a két emberpár, az öregek és fiatalok párhuzamos társalgásából táplálkozik. „Találkozásuk” a jelenet utolsó replikáiban, épp egymás gondolatai, tapasztalatai mellett való elsiklás pillanatát rögzíti csattanósan. Az életérem két oldala ők, melynek groteszk-tragikusan éppúgy nem képes köze lenni egymáshoz, mint a valóságos pénzdaráb két oldalának.

Az *ötlet*, az eredendő drámai alaphelyzet „lefulladásának” példáját a *Józi ácsolt, Mari szült* párbeszéd szolgáltatja. József, a „sztrájkőr”, keresztet ácsol a Főpap megbízásából, asszonya, Mária, ugyancsak a Főpap „megbízásából” a Megváltóval jár teherben. Kétség nem marad afelől, hogy a munkalehetőségért hálás kézcsókra járuló József kinek a számára ácsolja a keresztet. A párbeszéd rejtett konfliktusát épp a Megváltót életrehívó, de már példás elpusztítását is előkészítő Főpap szolgáltatja. Tragikumát épp e manipuláció hálójában öntudatlanul vergődő, jóhiszemű-gyanakvó József és Mária hordozza. A párbeszéd gondolatisága azonban nem tiszta: egyrészt túlbeszélt (Főpap—Mária dialógus), az egyfelvonásos törvényszerűen szigorú célratorési követelményét zavaros, „hatásos” biblikus szövegek nehezítik el. Másrészt, a Kuruzslóasszonyok zárójelenete zavarja meg a gondolat kikristályosodását — látványosnak szánt macbeth-i boszorkányjelenetével, végül, semmi előzményből nem következő, drámatest-idegen megfizetésükkel.

Ahol Páskándi bízik az eredendő *ötlet* hatásában, ahol nem próbálja a hatást idegen, utólagosan belekevert elemekkel fokozni, mint az elemzett párbeszéd esetében is, kétségkívül több eredménnyel jár. A *Párbeszéd*ek ciklusából *A statisztika világa, avagy tudjuk miért* és az *Eltévedt Sámson* címűeket emelnénk ki, mint leg-sikerültebbeket.

A kötet legremekesebb darabja minden kétséget kizáróan címadó alkotása, *Az eb*

olykor emeli lábát verses mesejáték. Ez a Galilei-sors-paródia, sziporkázó nyelvi leleménye, lendületes játékkedve által, a ragyogóan jellemzett paródiaalakok során keresztül, akáiknek már neve is ízelítőt adhat a darab hangulatából (Kákáncsomóndy Elemér, tudor; Magánvalótlan Mély Frigyes, bölcs; Boronborongó Bonifác, püspök; Szörszálonszelt Pepecs Elek, nyelvény; Gorombi Pokrócz Buzogány, hadvezér), a pergő meseszöveg révén válik remekbe szabott alkotássá. Színhelye, a mesék egyik klasszikus színtere, a királyi udvar, ahol a legfőbenjáróbb bűn az, ha valaki a dolgokat nevének meri nevezni. Hirnök, a paródia Posa márkija, a „rettenthetetlen” hős remek, expozíció értékű monológjával indul a mese. „A pecér itt nem sintér, / úgy hívják, hogy eb-intér”, halljuk Hirnök vívódását, és tovább: a hóhér — Törvény Ústje, „S itt nem taknyos a kislány, / és nem trottyos az ispán, / senki sem törli az orrát, / másképp beszél az ország...”, sőt, „...itt nem csurgatnak nagy lét, / de — cseppfolyós a nagy Lét”, — hangzik a kritikai állásfoglalás is. A nyílt szembe-szegülés ürügyét egy kiskutya („négylábú hűség”) szolgáltatja, épp a trónteremben. Páskándi nyelvi virtuozitásának groteszk jellemformáló erejének ekkor nyílik szabad út. Király a „kis csomó” mibenlétét akarja tudni, s a szerző sorra felvonultatja a fentebb is említett alakokat, akik, ki-ki a maga módján és nyelvén, írják körül azt, amit a hős Hirnök vág végül az udvar szemébe: „kimondom bátran és hamar, / e kis csomó egy *kutyaszar*”. De e máglyát érdemlő tettet megelőzően, hadd idézzünk néhányat a remek körülírások közül:

Kákáncsomóndy	— Mit mondok, igaz, <i>partium</i> ,
E kis csomó itt kalcium,
s a véleményben osztozók, (!)
hogy vannak benne foszforok.
Mély	— Hát elsősorban... Ő — anyag.
A szerkezete... hm... hanyag.
Hogy úgy mondjam, biz elegendes.
Kissé zilált... vagyis: vegyes.
Pepecs	— Csak tájnyelven és zsargonon
van erre szomszéd, szórokon.
Az írásokban nincs nyoma:
mert árokszél e szó hona.
Orrondi
(illatszerész)	— csodálták ezren szertesztét
logikus orrom lángesztét, (!)
mely soha nem ejtett hibát,
szagolva a Históriait,
de olyasmire, mint ez itt,
az orrom nem emlékezik!

A gyilkos, nagyonis felnőtteknek szóló mesejáték-paródia végjelenetében Hirnök, immár a máglyán, visszavonja kijelentését. A groteszk fordul itt groteszkbe, melyet méltóan koronáz a Galileinek tulajdonított: „És mégis mozog a Föld” páskándis változata: „és mégis — / Az EB OLYKOR EMELI LÁBÁT!”

Adott terjedelemben csak jelezni vagyunk képesek e paródia remekmű voltát. De itt kell megjegyeznünk azt: ha Páskándi drámai alkotásai színpadra kíváncsoknak, mert erényeikkel, hibáikkal együtt színpadra kíváncsoknak, akkor *Az eb olykor emeli lábát* „ordít” a színpad után.

Nincs módunkban akárcsak röviden kitérni a Színháziak ciklusának valamennyi darabjára. *Akik nincsenek a Brehmben*, *Az ügy és a Kalauz nélkül* címűeket említenénk, mint legkiforrottabbait. A *bosszúálló kapus* inkább három lazán összefüggő egyfelvonásosra bomlik. A remek alap gondolat az első felvonás drámaiságát képes biztosítani csupán.

A kötet két utolsó drámája, *A király köve* és a *Vendégség* közül az utóbbit választjuk részletes elemzésre. A vállalkozás nagysága, a színházak fokozott érdeklődése határozta meg választásunkat. A *Vendégség* történelmi dráma, a továbbiakban

idézzük a szerzőt: „...a humanista Dávid Ferencnek, a zseniális hitvallónak akart — a maga szerény eszközeivel — emléket állítani.”

Kezdjük egy, talán önkényesnek ható megállapítással: a történelmi drámának akkor van létjogosultsága, ha „áltörténelmi”. Áltörténelmi abban az értelemben, hogy a történelem csak a situációt kölcsönzi ahhoz, hogy a szerző eleven hősök szerves konfliktusában saját korának eszméit, problémáit jelenítse meg. Páskándi drámája — szándékában — megfelel ennek a követelménynek. Dávid Ferenc és a házába telepített Socino viszonya kétségkívül modern élethelyzetet, életérzéseket, korszerű szerzői üzeneteket volna hivatva közvetíteni. A darab Páskándinak a drámai alapötletek iránti érzékenységét dicséri. (Az ötlet röviden: valakit beköltöztetnek valakihez, hogy megfigyelje és megfigyeléseiről jelentéseket készítsen. A megfigyelésről a megfigyelt is tud.) Dávid Ferencnek, az eszméi igazában bizó, az elpusztítására szövetkező hatalmon tanításai magasztosságával győzedelmeskedni kívánó alakja lenne, a szerző szándéka értelmében, a korszerű hős. Socino és közvetlen megbízója, Blandrata György figurájában, viszonyukban Páskándi az árulás, a hatalmi helyzetben levők manipulációjának természetét óhajta feltárni. Az áruló Socino épp meghasonlászai pillanatában leplezi le önmagát, de saját, tudottan aljas besúgásán túl, magát a hatalmát a legzseniálisabbak feláldozása árán konszolidálni kívánó fejedelmet, Báthory Kristófot.

Miért nem válik a *Vendégség* átütő erejű drámai alkotássá mégsem? Mert, sajnos, a konfliktus a dráma legfontosabb jeleneteiben és elsősorban a kulcshelyzetben levő Dávid Ferenc megnyilatkozásaiban moralizálásba fullad. Socino, ismét hangsúlyozzuk, szándékában érdekfeszítőnek szánt belső vívódása pedig annyira „le van terelve”, hogy a feszültség unalomba fordul, a vívódás maga, öncélú, ál-magasróptú bölcselkedésbe.

Mit értünk „leterheltségen”? Dávid Ferenc és Socino konfliktusa csak egy módon lehet érdekes, amennyiben harcuk eleven erkölcsi-etikai, avagy politikai kérdésekből táplálkozik (és amennyiben ezeket a kérdéseket jellemekként hordozzák magukban és nem szendvicsembenekként a nyakukba akasztva). A hitvita önmagában is elvont, nem színpadra kívánczó téma, ennek társadalmi-történelmi vetületét tisztázni — ez is inkább szaktanulmányba, mint drámai alkotásba kívánczozik. Nyilván a *Vendégség* sem nélkülözhet bizonyos történelmi információkat, de a szerzőnek pontos határt kellett volna szabnia a végeredményben drámaidegeninformáció-adagolásnak. (Nem utolsósorban azért, mert áltudományosak, nem fedik a valós történelmi helyzetet. De ha fednék is — mi szüksége van erre a drámának?) A történelmi információkra csak az alaphelyzet tisztázására, a cselekmény valószínűsítése okából van szükség. A teremtett szituációban már szuverén jellemekként, erkölcsi-etikai-politikai állásfoglalásuk tudatában kell a hősök megnyilatkoznak. Az alakok azonban alig látszanak ki, jóformán ki sem látszanak a szerző áltörténelmi, átvallástörténeti fejtegetései alól. Csak néha egy-egy replika közvetíti az expresszionista dráma „kibeszélő” stílusában azt, ami a szituációból, a szerző legjobb szándéka ellenére sem derül ki. (Szándékolt anakronizmusok ezek, ami nem is lenne hiba, ha a dráma talajából hajtának ki. Csakhogy épp a dráma az, ami hiányzik.) Dávid Ferenc hite a darab drámai szituáció ínsége következtében vesztí hitelét, hiszen a hős a cselekmény során nem tesz egyebet, mint monotonan ismételtgeti magas, Páskándi közvetítésében konfúz igazságait. A drámai feszültség másik ere, a Socino-helyzeté is nagyon vérszegény. Drámájának első lépcsője az lenne: vállalja-e vagy sem Dávid Ferenc megfigyelését. A második: elárulja-e vagy sem házigazdáját, akit ő is tisztel. Socino szembefordulása Blandratával, első fokon, epikus ízű, lapos moralizálás, hisz a szerző nem gondolodik a hősnek a drámai szituációban való elkötelezéséről, érdekeltté tételéről. A nem-tudom-miért-vívó Socino azért vívódik, hogy Páskándi épp az árulóval mondathassa el az árulásról vallott nézeteit és egyéb bölcsességeket. Az elárulom — nem árulom el kérdésben azért áldráma Socino drámája, mert ismét csak morális, de még morálisaként is indokolatlan hivatkozásokkal (Csak az igazságot árulom el!) teremt lehetőséget új-

fent Páskándinak, hogy friss elméleteket közöljön. Végső fokon: harcuknak (de még csak nem is harcolnak) nincs tétje, mert az igazság-igazságtalanság és hasonló, legáltalánosabb ellentétpár, pusztán önmagában, nem hordoz drámai feszültséget. Az elvi ellentét pedig nem tárgyasul sorsokiban, sorsokat konfliktusban szikráztató drámai szituációban.

Az elmondottakból hiba volna arra következtetni, hogy a *Vendégség* teljesen értéktelen alkotás. Csupán rossz dráma, helyesebben: áldráma. Mária, a dráma legkiformáltabb alakja tanúskodik Páskándi jellemformáló készségéről. Sorsát, feladatát tekintve azonban ismét tanácstalanok vagyunk. Nem értjük jelenlétét, viszonya Dávid Ferenchez és Socinóhoz nem simul a drámai vonulatba (hisz nincs is), csak önmagáért van. Itt, ebben a drámában egy nem-tudom-miért-magatartásforma jól sikerült tárgyasítása. Ha a művelt Socino nem árulja el Dávid Ferencet, majd elárulja a műveletlen, félhülye Mária — ötlet nem válik drámai erejűvé. Másrészt: a lefektetett primitív műstény e viszony folytán parancsolója lesz az emelkedett intellektüeleknek — elméletet nem találjuk a legmegírásraméltóbb huszadik századi eszmének.

A kötet vizsgálata során találhattunk volna olyan alkotásokat, melyekről sokkal több jót mondhattunk volna. Akár a felsorolt, de nem elemzett színjátékokat. Nem érezzük ellentmondónak azt, hogy a Páskándi-dráma megvalósulásának folyamatában a *Vendégség* mégis jelentős állomás. Épp hibrid voltában legtanulságosabb a színházból nagyon sokat érző, de még nem eleget *tudó* drámairól számára. (*Kriterion Könyvkiadó Bukarest, 1970.*)

KOLOZSVÁRI PAPP LÁSZLÓ

HÍREK

Gazdag volt a könyvhét idején programja Szegeden és környékén. A legjelentősebb eseménynek a Tisza Szálló hangversenytermében június 3-án lezajlott Könyvheti Figyelő műsorát tarthatjuk, amelyen Bárdos Pál, Cseres Tibor, Polner Zoltán, Rákos Sándor és Veress Miklós lépett közönség elé. Másnap Szentesen rendezték meg a Szépirodalmi Figyelő estét Borsos Miklós, Hubay Miklós, Juhász Ferenc és Zelk Zoltán közreműködésével. Az estet Domokos Mátyás vezette be.

Hódmezővásárhelyen, a Megyei Könyvtárban Csák Gyula, Fábrián Zoltán és Simai Mihály vett részt író-olvasó találkán. Tóth Béla Csanyteleken, Dér Endre pedig Tiszaszigeten lépett közönség elé.

Vendégeink. Május 28-án Szegeden járt és szerkesztőségünkbe látogatott Parkas Árpád romániai magyar költő. Június 2-án Cseres Tibor író látogatott szerkesztőségünkbe.

A Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó számára írandó új könyvéhez gyűjt anyagot Mocsár Gábor. Ezzel kapcsolatban két hetet töltött a szomszédos Romániában.

Az UTUNK, Románia Szocialista Köztársaság Írószövetségének Kolozsváron megjelenő irodalmi hetilapja június elsejétől kapható a budapesti és vidéki lapárudákban.

SZERKESZTŐI ÜZENET

Nem közölhető írást küldtek: F. Sz. S. Kalocsa, P. J. Budapest, P. L. Medgyesbodzás, J. M. Budapest, K. Gy. Mezőkövesd, R. J. Z. Aszód, D. T. Budapest, Zs. E. Debrecen, S. B., B. S. Szolnok, B. M. Budapest, S. J. Szatmár, Sz. F. Zebegény, K. J. Budapest.